

ABDÜLMECİD SİVASÎ'NİN HALVETİLİK ADABI HAKKINDAKİ ESERİ: Mİ'YÂR-I TARİK¹

Seda UYSAL BOZASLAN²

ÖZET

Türk tarihi ve tasavvuf tarihi bakımından önemli bir yere sahip olan Halvetilik, Anadolu'da ilk defa Amasya'da ortaya çıkmıştır. Halvetilik, her zümreden insana hitap etmesiyle pek çok coğrafyada etkinliğini sürdürmüştür. Mevlevilik ya da Nakşibendilik gibi belli kesimlere hitap etmeyen Halvetilik, pek çok kola ayrılmış olmasıyla Türk tasavvuf tarihinde dikkat çekmiş ve "tarikat fabrikası" olarak adlandırılmıştır. Tekke sayısının diğer tarikatlardan fazla olması da onun etkinlik alanını göstermesi bakımından dikkate değer bir özelliğidir. Yoğun ilgi gören bir tarikat olarak Halvetilik birçok araştırmaya konu olmasına rağmen tarikatın adap ve ritüellerinin tam olarak ortaya koyulmadığı, tarikat adabıyla ilgili yazılmış eserlerin incelenerek henüz literatüre kazandırılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, Halvetiliğin İstanbul'a taşınmasında önemli rolü olan 17. yüzyıl Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Sivasî'nin tarikatın adap ve ritüellerinden bahseden eseri Mi'yâr-ı Tarîk tanıtılacaktır. Çalışmada Halvetiliğin Türk tasavvuf tarihindeki yerine kısaca değinildikten sonra konuyla ilgili bilimsel çalışmalara yer verilecektir. Sonrasında ise eserin muhtevası ve tespit edilen iki nüshası incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Halvetilik, adap, ritüel, Sivasî, Mi'yâr-ı Tarîk

¹ Bu çalışma, KTÜ'de Prof. Dr. Mücahit Kaçar danışmanlığında hazırlanan ve 2016 yılında sunulan "Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevi'si (Metin-İnceleme) ve Yûsuf-ı Sineçâk'ın Cezîre-i Mesnevi'sinin Türkçe şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirilmiş ortak metin)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, subozaslan@gmail.com

**THE TURKISH MANUSCRIPT OF ABDULMECID SIVASI RELATED TO KHALWATIYYA'S RULES:
MI'YAR-I TARIK**

ABSTRACT

Khalwatiyya, having an important place in Turkish history and history of sufism, first emerged in Amasya in Anatolia. Khalwatiyya, with its impacts on people of every class, continued its existence in many regions. Unlike Mawlawiyya and Naqshbandiyya, Khalwatiyya did not have an impact only on a certain class. Becoming a centre of attention due to its several branches, it stood out in Turkish sufism history and therefore it was called as "dervish order factory". It is also an important feature evidencing its large area of impact that the lodges of this order had always been far more in number than others. Although Khalwatiyya, which attracts intensive attention, has been the subject of much study and research, the rules and rituals of this order have not been fully revealed and the manuscripts written about its rules have not been published yet. In this study, *Mi'yar-ı Tarik*, a work by the 17th century Khalwati sheikh Abdülmeçid Sivasî who had a significant role in transferring Khalwatiyya to İstanbul, will be introduced. The work describes the rules and rituals of the religious order of Khalwatiyya. In the study, scientific studies on the subject will be discussed after the place of Khalwatiyya in Turkish sufism history is briefly explained. Afterwards the specified copies and content of the work will be analysed in detail.

Keywords: Khalwatiyye, rules, ritual, Sivasî, Mi'yar-ı Tarik

GİRİŞ

Türk edebiyatında genel olarak tarikat yoluna giren müritlerin uyması gereken kurallardan bahseden ve dinî, tasavvufî ve ahlâkî konularda bilgi vermek amacıyla manzum veya mensur olarak yazılan birçok eser bulunmaktadır. Bunların bazıları tasavvuf ve tarikat yolunun genel kurallarından bahsederken bazıları da belli bir tarikatın adab ve ritüellerini ele alır. Örneğin Yegen Mahmud isimli birisi tarafından 15. yüzyılda kaleme alınan ve Türk edebiyatında tarikat kurallarından bahseden erken dönem kitaplarından biri olan *Envâr-ı Kulûb*'da genel olarak tarikat yoluna girecek müritler ile onları eğitecek şeyhlerin uyması gereken kurallardan bahsedilir (Murad, 2018). Bu tür kitapların yanında belli tarikatların adab ve ritüellerini anlatan eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında Halvetilikle ilgili olanların çokluğu dikkat çekmektedir.

Tasavvufî bir istilâh olarak halvet, “Günahattan korunmak ve daha iyi ibadet etmek için ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmek” (Uludağ, 1997: 386) ya da etrafındaki şeylerden uzak durmaya gerek olmadan Hak'la olmak (Kara, 2013: 476) anlamlarında tanımlanmakta olup Halvetiliğin temeli bu düşünceye dayanmaktadır. Halvet ya da erba'ın çıkarma olarak ifade edilen ve pek çok tarikatla mevcut olan bu eylem, Halvetîlik için önde gelen prensipler arasında yer almaktadır (Mehmed Nazmi Efendi, 2005: 79-80). Halvet hayatını çok sevmesi ve halvet çıkarması nedenleriyle Halvetî lakabıyla tanınan Siraceddin Ebu Abdullah, Anadolu'da yakından tanınan tarikatlardan biri olan Halvetiliğin kurucusudur (Kara, 2005: 21). Onun zamanına kadar Halvetiliğin müstakil bir tarikat olarak işlev görmediği, Pîr-i Sâni Seyyid Yahya Şirvanî zamanında gelişerek yayıldığı ve tarikatın şubeleri arasında okunan *Vird-i Settâr* adlı dua ve zikir kitabını onun tertip ettiği Halvetilikle ilgili kaynaklarda yer alan diğer önemli bilgilerdendir (Gündoğdu, 2000: 160-161). Bunun yanında Pîr İlyas Halvetî'nin çabalarıyla tarikatın Anadolu'daki ilk merkezini Amasya olduğu ve Anadolu'daki faaliyetlerinin XV. yüzyılın ikinci yarısına rastladığı da kaynaklarda yer almaktadır (Aşkar, 1999: 544).

Halvetilik, Yahya Şirvanî'den sonra şubelere ve kollara ayrılmış, bu ayrılma sonucunda Dede Ömer Ruşenî'nin kuruculuğunda Rüşeniyye; Cemaleddin Aksarayî olarak bilinen Çelebi Halîfe'nin kuruculuğunda Cemaliyye; Ahmed b. İsa Marmaravî es-Saruhanî'nin kuruculuğunda Ahmediyye ve son olarak da Şemseddin Ahmed b. Ebû'l-Berekat Muhammed b. Arif Hasan ez-Zilî'nin kuruculuğunda Şemsiyye tarikatları kurulmuştur (Gündoğdu, 2000: 163). Şemsiyye şubelerinden sonraları bir kol meydana gelmiş ve kurucusu Şemseddin Sivasî'nin soyuna nispetle Sivasîyye adıyla tanınmıştır (Gündoğdu, 2000: 175).

Halvetîliğe mensup şair ve mutasavvıflar hakkında pek çok çalışma yapılmasına rağmen doğrudan Halvetîlik adabını ve ritüellerini anlatan Türkçe yazılmış edebî eserlerin çok az çalışmaya konu edildiği görülmektedir. Bunlar arasında Halvetilik adabını anlatan “Halvetî Şabanî Yolunun Adabı (Miyarı Tarikat)” adlı çalışması (Tatçı: 2013) ve Kaçar'ın analizini yaparak tanıttığı Halvetilikle ilgili birincil Türkçe kaynaklardan Muslihiddîn Gırnatevî'nin *İstivâ-yı Tarîk-i Muhammediyye Fî Silsileti'l- 'Aleviyye*'si (2017) makalesi gösterilebilir. Bunların yanında Halvetiliğin son kolu Sivasîyye mensubu, bu kolun İstanbul'a taşınmasına vesile olmuş Abdülmecid

Sivasî'nin de Halvetiliğin adabı hakkında yazılmış bir eseri bulunmaktadır. Bu çalışmada *Mi'yâr-ı Tarîk* adlı eser, biçim ve muhteva bakımından tanıtılacaktır.

1. Mi'yâr-ı Tarîk

1.1. Yazarı

Mi'yâr-ı Tarîk, Halvetiliğin adabı hakkında yazılmış önemli bir Türkçe eser olup Halvetiliğin Sivasîye kolunun şeyhlerinden Ebu'l-Hayr Mecdû'd-dîn 'Abdül-mecîd b. Muharrem b Ebü'l-Berekât Muhammed b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivasî tarafından kaleme alınmıştır. Sivasî'nin lakabı ve mahlası Şeyhî olup H. 971 (M. 1563) tarihinde Zile'de doğmuştur. Abdülmeçid Sivasî, babasından Arapça ilimleri tahsil ettikten sonra şeyhi ve amcası olan Şemseddin Sivasî'den de hem zahirî ilimleri (fıkıh, tefsir ve hadis) hem de batınî ilimleri tahsil etmiştir (Uysal Bozaslan, 2016: 12-13).

İrşad faaliyetleri 30 yaşlarında iken başlayan Abdülmeçid Sivasî'nin tarikata geç intisap etmesinin ilmî doygunluğa ulaşma çabası ve tarikat faaliyetlerine ilmî çerçeveden bakmasıyla ilgili olduğu ifade edilmektedir. Sivasî, seyr-i sülûkunu tamamladıktan sonra şeyhlik faaliyetlerine ilk olarak Merzifon'da başlamış; sonrasında Zile'de devam etmiştir. Sivasî'ye şeyh olması, Recep Sivasî (amcasının damadı ve Şemsî Dergâhı ikinci postnişini)'nin ölümü üzerine gerçekleşmiştir. Buradaki biatları ve bunun neticesinde artan şöhreti İstanbul'a kadar ulaşınca padişah III. Mehmet tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Pek çok camide vaizlik yapmıştır. Vaizlik ve şeyhlik yaptığı Mehmet Ağa Tekkesi'nden ayrıldıktan sonra Şeyh Yavsî Tekkesi (Sivasî Tekkesi)'ne şeyh olmuştur. Bunların yanında Sultan Selim ve Sultan Ahmed Camilerinde de vaizlik yapmıştır. Sivasî, Sultan Ahmed Camii'ndeki görevini ölene kadar sürdürmüştür. Sivasî H. 1049 Cemâziyelâhir'de (M. 1639 yılı ekim ayı) İstanbul'da vefat etmiştir (Uysal Bozaslan, 2016: 13-14).

Abdülmeçid Sivasî'nin çalışılan *Divan'ı* (Toparlı, 1984; Ay, 2014), *Tefsîr-i Sûre-i Fâtîha'sı* (Kılıç, 2005), *Meyâdînü'l-Fursân'ı* (Tan, 2006) ve *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si* (Uysal Bozaslan, 2016) dışında kütüphanelerde nüshaları tespit edilebilen 17 adet eseri daha vardır. Bunların adları; *Bidâ'atü'l-Vâizîn*, *Şerh-i Hilye-i Resûl*, *Nasihatnâme (Pendnâme)*, *Kasîde-i Abdülmeçid Sivâsî*, *Kasîde fî Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm*, *Uddetü'l-Müsta'iddîn*, *Müşkilât-ı Mesnevî*, *Şerh-i Kasîde-i Mimiyye*, *Şerh-i Mesnevî*, *Mektupları*, *Fir'avn İmânına Dâir Risâle*, *Kazâ ve Kader Risâlesi*, *Makâsıd-ı Envâr-ı Gaybiyye ve Mesâ'id-i Ervâh-ı Tayyibe ve Ayniyye*, *Dürer-i Akâid ve Gurer-i Külli Sâikin ve Kâid*, *Mi'yâr-ı Tarîk*, *Miskâlü'l-Kulûb*, *Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâ'r* dır (Gündoğdu, 2005: 210-252; Uysal Bozaslan, 2016: 258).

1.2. Eserin Nüshaları

1.2.1. Süleymâniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultân Koleksiyonu, nr.300/3

Eserin tespit edilebilen nüshalarından biri olan bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde Mihrişah Sultan 300/3 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Ahmed b. Bahşî ez-Zilî tarafından her sayfada 15 satır yer alacak biçimde istinsah edilmiştir. İçinde bulunduğu mecmuanın 171a-202a arasında yer alan bu nüsha, beyaz kâğıt üzerine nesih hat

ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Dış ölçüleri 200x140; iç ölçüleri 140x80'dir. Mihrişah Sultan 300/3'teki nüshanın ilk sayfası olan 171a'da "Te'lîfî'ş-Şeyhî es-Sivasî raḥimehullāh" ve "Mi'yârü't-tarîk" yazılıdır. Derkenarda içeriğe dair "matlab-ı sâlik-i râh, Ervâh-ı teveccüh vd." gibi başlıklara yer verilmiştir. "Temmet" kısmında istinsah tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

1.2.2. Süleymâniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, nr. 1367/2

Tespit edilen diğer nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmakta olup Şehid Ali Paşa nr. 1367/2 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Nüsha, 13 satır hâlinde siyah mürekkeple beyaz kâğıda yazılmıştır. İçinde bulunduğu mecmuanın 70b-112a arasında yer alan bu nüshanın dış ölçüleri 200x140; iç ölçüleri 67x140'dır. Nüshanın başında eserin müellifinin Abdülmecid Sivasî ve eser adının ise *Mi'yâr-ı Tarîk* olduğu notu düşülmüştür. Temmet kaydında ise H. 1031 Rabiü'l-âhir'inin sonlarında (M. 1622 Şubat/Mart) Ahmed b. Bahşî tarafından yazıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu nüsha eserin müellifi Abdülmecid Sivasî'nin ölümünden (H. 1049) 18 yıl önce Zileli biri tarafından istinsah edilmesi bakımından değerlidir.

1.3. Eserin muhtevası

Mi'yâr-ı Tarîk, bir giriş ve üç ana bölümden meydana gelmektedir. Halvetilik hakkında bilinmesi gerekenleri tarikatın şeyhlerinden birinin kaleme almış olması eseri önemli kılan özelliklerden biri olarak gösterilebilir. Eser, 171b sayfasında kısa bir Allah'a hamd ve sena; sonrasında ise kâinatın yaratılışının, kâinat içinde insanın yerinin, Allah'a ulaşmak için nasıl biri olmak gerektiğinin anlatıldığı bir kısım ile başlamaktadır. Bu kısımda konuyu açıklamak üzere özellikle ayet ve beyitlerden örnekler verilmiştir.

Ḥamd ol Allāha olsun ki cümle mevcūdātuñ ḥamd u şenāsına meşgüldür. وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبُحُ

³ ve kā'inātı 'adem şaḥîfesinden kerem kılmaya vücūd-ı levhine raqam eyledi

وجود جمله ظلّ حضرت تست

همه آثار صنع قدرت تست

ve cān u 'aqlı imān u yaḳîn nūryla münevver eyledi

بنام انکه ابزا نور دین داد

خرد رادر خدا دانی یقین داد

Ve zāt-ı pāki iḳtizā idüp eḫadiyyet bahri mevcin şifāt-ı kā'ināt 'ālemine getürdi. Beyt

اقتضای ذات پاکش سرزده

کنت کنز ابر همه کشوه زده

³ İsrâ, 17/44. ("...O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur...")

Ve maḥlûkât içinde insânî kâbiliyyet-i isti' dâd-ı ma' rifet ü kerâmetle mükerrerem kıldı وَلَقَدْ
 4 كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ ve niyâbet ü ḥilâfet manşıbına insânî naşb eyledi ve mescûd-ı melâ'ike etdi
 iblîs ḥilâfla 'aceble redd-i ebed oldı [171b]

İnsanın yaratılmışların en güzeli olduğu anlatıldıktan sonra salikin dilini gereksiz sözden, gözünü namahremden koruması, himmet kemerini takarak riyazetle hareket etmesi, devamlı zikretmesi ve masivayı düşman bilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Kısaca tarikata giren salikten beklenen özellikler ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır.

Ve dilin gerekmez kelâmdan gözin nâ-maḥreme uzatmadan kesmeyince cân u dil râḥat olmaz. Pes ḳalb nûr-ı tevḥîde mişkât olmaz. Hâşılı tâlib-i himmet kemerin yeg kuşanup ve riyâzet-i vasaḫî ve devâm-ı vuzû ve devâm-ı zikri mülk etmeyince sâlik dinilmez ve Ḥaḳdan mâsivâsın düşmen bilüp kaçmayınca rişte-i muḥabbet ü ittişâl muḥkemlenmez ki [174a]

Ve meclisde çok oturmaya icâzet isteyüp gide ve cümle ḥaḳdan edeb ögrenen ki kişi 'aybına kör olur. Fecrden soḫra işrâkı kılmadın gitmeye ve 'aşr-ı aḫîr i'tikâfin terk itmeye ve namâzda sağına selâmda ervâḫ-ı enbiyâyı niyyet ide şolunda melekleri mü'minleri niyyet ide ve ḫarafeyn-i çekninden aşurı bakmaya ve şalâtda ḳalbi ihzâra çalışa ve eyle ḥuzû' ide ki bir yıl yanında namâz kılanı bilmeye ve gözi ayağı ucın gözede ve gönlin Ḥaḳdan ayırmaya *hōş der-dem naẓar der-ḳadem* budur [174b-175a]

"Fasl" başlığıyla eserin ana bölümlerinden birincisine kadar müellif, ibadet etmenin, sadece Allah'a yönelmenin, ruhu temizlemenin, arzularından vazgeçmenin, varlığını yoklukta boğmanın ve faydalı erbainin şartlarını izah etmiştir. Müellif, kemale ermeyi şu şekilde bir benzetmeyle açıklamıştır:

Ve anuñçün kırık yılda kemâl bulunur çiçek ḳoruḳ ḳoruḳ üzüm olunca niçe zahmet gerekdür. Rûḫ daḫi 'aḳl heyûlâyında kuvve-i naẓariyye vü 'ilmiyye vâsıtasıyla turuḳı idüp nefsi-i ḳudsî olu. Maḳşûdı bulunca neler çekilür [177b]

İlk "fasl" 177b'den başlamakta olup ilk cümlelerde salikin tekrar cismani bağlar, nefsanî arzular ve şeytani vesveselerle evliya yolundan uzaklaştığından, tövbe edip ruhu nefsin elinden kurtarıp kendi içine döndürmek için çabaladığından bahsetmektedir.

Faşl gerçi insân maḫşûş-ı naẓar-ı 'inâyettür ve bize bizden yaḳındur وَنَحْنُ [أَقْرَبُ] إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ
 5 الطَّوْرِیدُ pes gerekdür ki anuñ bize ḳarîn tuyup nûr-ı mecâzî varlığımız nûrın maḫv ide. Ammâ bu kâbiliyyetle mes'ûd iken ta'alluḳât-ı cismânî ve arzû-yı nefsanî vesâvis-i şeytânî cânı cânândan ḳalbi şafâdan ve 'aḳlı 'ibret-i ḫikmetden maḫv idüp ve yabana düşürdi. Pes sîret-i evliyâdan maḫrûm olduḳ tekrâr tevbe ile aşla rücû' lâzım geldi. Zîrâ çün rûḫa tevfiḳ refiḳ oldı ve nefsi elinde zebûn oldı ve şıfat-ı nefse murdâr oldı seyr-i mün' akisden ḡayra

⁴ İsrâ, 17/70. ("...Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık...")

⁵ Kâf, 50/16. ("...Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.")

mecâl kalmadı ⁶ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى Ba' de riyâzetle tehzîb-i bâtına sa'y gerekdür tâ zûlmet gide *nûrun* 'alâ *nûr* ola [177b-178a]

178a-180a arasında rüyalarda görülen bazı nesnelere salikin sülukundaki olumlu anlamlarından, buna ilave olarak şeytanın onu kandırmak istemesinden, nefsin şeytanın oyunlarıyla tereddüde düşmesinden ve bunu yendikten sonra Allah'ın sıfatlarına ulaşmasından bahsedilmektedir. Buranın bir makam olduğundan bahsetmeyen yazar, salikin cehri duaların yapıldığı bu makamdaki cemaate katıldığını fakat cehri zikre karışmadığını sadece kalbinde Allah'ın varlığı ya da yokluğuna karar vermesinin masivanın yok edilip edilmemesiyle alakalı olduğunu belirtmiştir.

Bu maqâmda sâlik cemâ'ata hâzır ola ki anda evrâd-ı cehrî ola ammâ kendi zîkr-i cehre karışmaya ancak kalbde nefy ve işbâtı geçire لَامْعُودٌ وَلَا مَحْبُوبٌ وَلَا مَعْشُوقُ اللَّهِ fikrin ide. Eger sivâyı gönülden sürdürse nefyi bırağa işbâtı gönülde muhkem tuta. Eger ziyâde huzûr kazanup zîkr-i nûrıyla gönül taldıysa nefy [ü] işbâtı koyup zât-ı Hâkka müteveccih ola. Eger galebe-i riyâzetle kendi atılmış penbe gibi görürse fenâ'-i kül bulmuştur o dem kendüyi ve zâkirleri unutup zîkrden gayrı nesne görünmez bî-ihtiyâr vücûdundan ve eşyâdan âvâz-ı Hû gelürse kendini cem'e çalışa cezbesini kimseye şatmaya hazm idüp bâtınına şarf ide [179a-179b]

180b-181a'da nefsin akıl suretine girdiği, salikin irşadının tamamlandığı, aklın saliki şaşırtarak insanları irşad etme zamanının geldiğine ve kerametlerini gösterme vaktinin uygun olduğuna ikna etmeye çalıştığı anlatılmaktadır. Bu kısımda "li-muharririhî" başlığıyla verilen beyit örneklerinden birinin Abdülmecid Sivasî Divançesinden Seçmelerde (Toparlı, 2015: 36) yer alması eserin onun olduğunu gösteren önemli bir bilgidir.

li-muḥḥarrihi

Şehâ tevḥîdüñ esrârın diyen bilmez bilen dimez

Ma' ârif sırr-ı güftârın diyen bilmez bilen dimez [181a]

Birinci fasılda 181b'de saadetin sermayesinin ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. 182b'den itibaren gönlü nefsin emmare ve levvamelîğinden kurtarmaktan, yemeği azaltıp az konuşmaktan, ruhun şeytana uyup aldanmasını önlemekten bahsedilmiştir. 184a'da ise tûl-i emelin yani yaşama arzusu ve hırsın ruh-ı aklın işi ve nef-i emmarelik belirtisi olduğu, bu nedenle tûl-i emel karşısında sağlam durmak ve zahir ve batın kapılarını sağlamlaştırmak gerektiği gibi hususlara değinilmektedir. 186a-187b arasında nefsin arınması için tenin benlikten, lezzetlerden, isteklerden vazgeçmesi ve Hakk'ın emriyle âşık olup raziyye ve marziyyeye erişip mutmainne olması gibi nefsin mertebelerinin özellikleri anlatılmıştır. 188a'da ise tarikatın isteklerinin devam-ı nehy-i havatır, devam-ı zikr ve devam-ı rakabe olduğu, birinin eksikliğinde ehl-i tarikat ya da ehl-i dil olmaktan

⁶ Necm, 53/39. ("...insan için ancak çalıştığı vardır.")

bahsedilemeyeceği açıklanmıştır. Bunun yanında oruç, namaz, zekât hac gibi meleki isteklerinse tarikatta tavsiye edildiği söylenmektedir.

Tarîkat üçdür devâm-ı nefy-i havâtır tarîkat devâm-ı zıkr de[v]âm-ı raqabe. Eger bu üçün birisi eksük olsa aña ehl-i tarîkat ve ehl-i dil dimezler. Ammâ bu dört havâtırı ayırup bir yerinden seçmese nefyüñ fâ'idesi yokdur. Farq budur ki eger tâlib nefy-i havâtıra meşgûl olsa ol hâtıra ki nefy eyledi eger bir şüretle daği gelse ve anı da koyup bir şüretle daği gelse bil ki şeytânîdür ve eger koduğunca bi-aynihi evvelki şüretle gelse nefsanîdür. Zirâ nefis dâ'im bir şüretle bir nesneyi ister ammâ hâtır-ı melekî şavm u şalât u hac zekât ve ictinâb-menâhî hayr u şevâb ve tilâvet-i Qur'an gibilerdür [188a-188b]

189a'da şirk-i hafiden bahsedilmekte olup talibin bundan nasıl vazgeçip tarikat yoluna devam edeceği izah edilmiştir. 189b'de ise üç türlü zikrin varlığına değinilmiştir.

Bilgil ki zıkr üç dürlüdür lisânî vü qalbî vü rûhîdür zıkr-i qalbî ulı vü aqreb tarîkdür huzûr-ı qalbe ve cem' iyyet-i şafâya *Mâ zebân-râ nenekrî vaqârâ Mâ derûn-râ benekrîm hâl-râ* zıkr-i qalbî şüret-i zıkr-i hafiyî-rûhîdür zıkr-i rûhî enbiyânuñ ve kümmel-i evliyânuñdur ve *eyyedehum bi-rûhî minh* zıkr-i rûhî ma' rifet-i şıfat-ı ulûhiyyet huşûline sebebdür... [189b]

189b'nin sonundan itibaren Allah'ın cemaline gark olmak, ondan gönül gözünü bir an bile ayırmamak, seyr-i ilallaha yani kalbin istese de Allah'tan başka bir şeyle meşgul olamayacağı bir makama ulaşmak gibi tarikatın son makamları hakkında bilgi verilmiştir.

Ve gönül cemâl-i ma' şük mü'tâla'asında müstağrak ola ki bu ma' nâ muhabbet-i müfritanun neticesidür. Buraya irene gerekdür ki dil ü cân gözün ma' şükdan bir zerre ayırmamağa sa' y ide tâ qalbî halvet-serây-ı ma' şük ola. Bu mertebede mülk-i fenâ tâlibüñ taht-ı taşarrufuñda olur ... [189a-190a]

İlk faslın sonlarına gelinen bu kısımda yazar, salikin kalpten akla akıldan ruha ruhtan maksuda yetişip mekânsızlık âleminin daimi yolcusu olduğundan ve zahirinin halkla beraberken batınının Hak'la ilgilendiğinden bahsetmiştir. Kısaca birinci fasılda, ikinci faslın başında da aktarıldığı gibi salikin nefisinin şeriatla tezkiye ve tarikatla tasfiye edilmesi anlatılmıştır.

192b'de ikinci fasıl başlamakta olup yukarıda da bahsedildiği üzere önce ilk fasılda ne anlatıldığı bir cümleyle özetlenmiştir. Sonrasında ise ruhun aşka gark olması ve birlik makamına ulaşması anlatılmaya çalışılmıştır.

Sâlik çün şer' atle nefsi tezkiye ve tarîkatle qalbî tasfiye etdi min ba'd rûhı haqîkatle taħliye idüp tecellî-i cemâl-i eħadiyyetle kemâl-i ulûhiyyet baħrinde müstağrak u müstehlek olmağa çalışa ve dil şehrinden cân şehrine 'azm ide [192b]

192b'de kuşa benzetilerek tarif edilen canın ezel ve ebed aşyanına uçmak isteyeceği belirtilmiş, canın doğduğu yerden aşkın doğacağı ifade edilmiş ve bu makamda aşğın aşkı ruh ve aşğın ruhunun aşk olacağı şu şekilde aktarılmıştır: "Rûh 'aşk-ı ma' şükla mecnûn zencîr-i 'aşkla bağlanup bu

maķâmında 'aşk-ı 'āşık rūh ve rūh-ı 'āşık 'aşk ola ve nār-ı muħabbet rūhı eyle yaķa ki rūh başdan ayaĝa muħabbet ola ve kendü renginden çıķup 'aşkla bir ola" [193a] Salikin bu makamda elest şarabıyla sarhoş olup ehadiyyet kumarhanesinde oturduğundan ve itibarını, varlığını oluşturan bütün özelliklerini yaktığından ve yalvarıp bütün olgun özelliklerini yok etmek istediğinden bahsedilmiştir. Buna rağmen salikin uykudan uyandığında kendini ilk kademelerde gördüğü ifade edilmiştir.

Sâlik burada elest ĥamrından maħmûr olur. Zirâ ĥalender-veş ĥâfıkını ve vücûd-ı mecâzîsin ehadiyyet ĥumâr-ĥânesinde oturmuşlardur 'âlem âfâķ eger enfûs gözlerine zerre gelmez. Burada sâlik pervâne gibi şem'-i cemâle yanmak ister ve aña münâsib per ü bâl isteyüp cümle şîfât-ı ĥamîdesini meşelâ zühd ü taķvâ vü 'ilm ü ĥilm ü şıdķ u iĥlâş u şabr u tevekkül ü ĥana'ât u 'aşk u derd ü üns ve bularuñ emşâli i' tibârâtını ve izâfâtını yaķup ba' de kendi zilletin ve iflâsın görüp müteĥayyir oldu ve mededsiz ĥaldı ve yüzün yere urup münâcâta başladı

Elüm tutğıl mededsüzüm ilâhî

Mededsüz ĥalanuñ sensin penâhı

İlhâm eyle cümlesin yaķup ya'nî kesbî vü keşfî cümle aĥlâķ-ı kemâlâtın maħv idüp ĥanadsız ĥaldı [194a]

195a'da ise salikin kendi mecazî varlığını yok etmesinden ve kendisini Allah'ın cemalinin aynası olarak görmesinden bahsedilmektedir. Böylece kat ettiğİ altı mertebeye zahir ve batını deniz gibi görüp denizi damladan damlayı da denizden ayrı düşünmediğine değinilmiştir.

'ibâdet-i uĥrâ ĥün sâlik vücûd-ı Ĥaķ ĥatında kendi vücûd-ı mecâzîsin كنت بصرا gözi ile maħv gördi gün toĝunca nücûm görünmediğİ gibi yâĥûd evvel kendi cemal-i Ĥaķķa âyine oldu âyine-i i' tibârî gıtdükde şâhid meşhûd kendi oldu sâlikuñ vücûd-ı i' tibârîsi orada maħv oldu kendi pes Ĥaķ 'âlem-i zâtdan zâhir olup ta' ayyün-i ĥâşıla müte' ayyin oldu diger kendi mecazî 'ilm-in ve ĥudretin ve ĥayâtın ĥakkuñ 'ilm-i ĥudret ve ĥayât-ı ĥaķîķisi ĥatında mużmaĥil gördi. Pes sâlik şeş cihetin ve zahir bâtının derya gördi. lâ-ĝayruhu geh ĥatre 'ayn-ı deryâ oldu yâ deryâda ĥatre gizlendi [195a]

İkinci faslın son sayfası olan 195b'de ise kesretin de vahdet olduğuna değinilmiş, gönül ve canın bir nefes bile sevgiliden ayrı kalamayacağı açıklanmış ve salikin bu makamda gözünü yumsa kendini fenafillahta uyanık kalsa bile bekâbillahta bulduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında salikin bir yılda dokuz erbain ile batınına ulaşıp batınını yönettiğİ ifade edilmiştir. "Ammâ telvînden geĥilmez temkînden maķâm idinmez meĝer bir yıl toķuz erba'in ile bâtına irüp kendü bâtınına mutasarraf olur"[195b]

Üçüncü faslın başladığı 195b'de kâmil-i mükemmel olmanın en az yirmi üç şart ve belirtisi olduğu ifade edilmiştir. “Kâmil-i mükemmel eḳallî yigirmi üç şart u nişân vardur anuñçün vücūd-ı kâmil ‘azîz olur” [195b]

Kâmil-i mükemmel olmanın yirmi üç belirtisi olduğu belirtilmekle birlikte müstensih ya da müellif hatasından kaynaklanan bir hatayla “on yedinci belirti” iki kez yazılmış olup toplamda yirmi dört ayrı özelliğe değinilmiştir. Bunlar sırasıyla şu şekilde açıklanmıştır:

Bu yirmi üç işaretten ilki, talibin (kâmil-i mükemmeli) gördüğünde uyanması ve namını duyduğunda hâlden hâle ilerlemesidir. İkinci işareti, sözünü dinleyenin gönlünün kabulü, canının sevinmesi ve sözünün zevkenden kederinin yok olmasıdır. Üçüncü işareti, güzel ahlaklı ve güler yüzlüdür. Dördüncü işareti, büyüğe küçüğe karşı alçakgönüllüdür ve herkese aynı şekilde bakar. Beşinci işareti, şefkatli ve cömerttir. Talipten zahir ve batın olan İlahi nimetleri esirgemez. Altıncı işareti, huzurunda oturan talipler söz söyleyemesinler, belki de söyleyecek söz bulamasınlar ve sadece edeple zaruri ihtiyaçlarını söyleyebilsin diye heybetli olmasıdır. Yedinci işaret, ehl-i isar olmasıdır. Yük çeker, kimsenin üzerine yük bırakmaz. Dostlarının zaruri ihtiyaçları kendi ihtiyaçlarından öncedir. Sekizinci işareti, yumuşak huyludur. Kimseyi incitmez ve kimseden incinmez. Nefisle mücadele eder, âlimle barışık olur. Âlem ona düşman olsa beddua etmez. Dosta düşmana tevazuu aynıdır. Dokuzuncu işareti, gurbettir. Bunlar dünyada garip gibidir. Kalpleri kimse ile aşına olmaz, hallerini kimse bilmez. Hemen her gün bu fani mülkten göçer gibi olur. Onuncu işareti, seferdir. Vatanda halvetir. Encümende yani vatanda cismani ve nefsanî sıfatlardan sefere ve hakka firar etmektedirler. Nurani mülke ulaşmaktadırlar. Kesrette halvet demek gönül zikr-i Haktan ve huzurla teveccühten, fikirden kalmamaktır. On birinci işareti, tevekkül ve kanaat ehli olmalarıdır. Kalpleri öyle ganidir ki bir akçesi olsa bin florisi var gibi ganidir. On ikinci işareti, sabırlı ve Allah'ın hükmüne razıdırlar. On üçüncü işareti; âlim, amel ve müttakidir. Kabul olmayan ve meşru olmayan sözleri ve işleri yoktur. On dördüncü işareti, ilim ve hikmet sahibidir. On beşinci işareti, korkusu, gamı ve tasası yoktur. On altıncı işareti, istikamettir. Zahiri istikameti batını istikametinin delilidir. On yedinci işareti, fena ve gaybetinin çok olmasıdır. Kesrette de olsa kalbi halvettedir. On yedinci işareti, tasarruf ve kudret sahibidir. Dilerse bir halden bir hale geçer. On sekizinci işareti, kuvvet sahibi olmasıdır. Celal ve cemal onun için aynıdır. Bil ki celal cemal, cemal celaldir. On dokuzuncu işareti, küstahlaşıp feyden mahrum olmasın, hiçbir işte uyumasın ahestelikle müridi yönetsin diye müritler ağırbaşlı ve sakindir. Yirminci işareti, sebattır. Sözünden dönmemesi ve müritlere vefalı olması gerekir. Yirmi birinci işareti, hayret ve susmaktır. Fenadan sonra olur. Yirmi ikinci işareti, ulaşmadır. Bu makama yetişenin sözleri, fiilleri, hareketleri ve suskunluğu maallah, ilallah ve fillahdır. Yirmi üçüncü işareti, kafileyeye çerağ olmaktır. Hazret-i Kur'an ve şeriat tamamen bu yolu açıklar. Mürşit bencil değildir âşığı acele etmeden irşad eder. [195b-199b]

200a'dan itibaren ise mritte cimrilik olmayacağı hususuna değinilmi ve mritsiz riyazete süluk edenin sonunun kibir ve dava olduğu aıklanmıtır. Bu konu hakkında verilen örneklerden biri tıbbın kitaptan đrenilemeyeceđidir. Kur'an'ın yeterli olacağını söyleyenlerin yanıldığı, Kur'an'ı anlamak iin onu anlayan ve bu ilmi bilen birinin yol gösterici olması gereği vurgulanmıtır. [200a-201b)

SONUÇ

Tasavvuf tarihi ve Türk tarihi açısından önemli bir tarikat olan Halvetilikle ilgili yazılmış metinlerin çalışmalara konu olmasıyla birlikte Halvetilik adabının ne olduğu sorusunun cevaplanması gereği de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, bu ihtiyaca binaen hazırlanmış olup tarikatın İstanbul'a taşınmasında önemli rolü olan Abdülmeçid Sivasî'nin *Mi'yâr-ı Tarîk*'i tanıtarak eserinde tarikat adabını nasıl ele aldığı ve konu hakkında neler söylediği izah edilmeye çalışılmıştır. İki nüshası tespit edilen *Mi'yâr-ı Tarîk*'in biri Süleymâniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultân Koleksiyonu, nr.300/3'te diğeri Süleymâniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, nr. 1367/2'de kayıtlı olmak üzere iki nüshası tespit edilebilmiştir. İki nüsha da müellif hattıyla yazılmamış olup bunlardan Süleymâniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, nr. 1367/2'de kayıtlı olan nüsha, eserin müellifi Abdülmeçid Sivasî'nin ölümünden (H. 1049) 18 yıl önce Zileli biri tarafından istinsah edilmesi bakımından önemlidir. Eser, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci fasla başlamadan önce yer alan giriş bölümünde kâinatın ve insan olmanın özelliklerinden bahsedilmiştir. Birinci fasılda nefsi hesaba çekmek, nefsin mücadelesi ve nefsin şeriat ve tarikatla hareket etmesi gibi tarikat adabına dair öncül gereksinimler ortaya koyulmuştur. İkinci fasılda rüyadan, cehri zikirden halvetten, rüyadan bahsedilmekte ve bunlar çeşitli ayet ve hadislerden yararlanılarak izah edilmektedir. Üçüncü fasılda ise halvet ve oruç, şeyhe mutlak itaat ve özellikle de kâmil-i mükemmelin vasıfları tek tek açıklanmıştır. Halvetilik adabının ayrıntılı bir biçimde aktarıldığı bu tür eserlerin metinlerinin henüz çalışılmamış olması bu eserlerin Türk edebiyatına kazandırılması gerektiği hususunu gündeme getirmektedir. Böylece çalışılan bu eserin tasavvuf kültürü ve çalışmaları içinde de diğer çalışmalara kaynaklık edebileceği ve Sivasî hakkındaki çalışmaların güncellenmesine katkı sağlayıp alandaki yeni çalışmalara kapılar açılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdülmecid Sivasî. *Mi'yâr-ı Tarîk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Mihrîşah Sultan 300/3.
- Abdülmecid Sivasî. *Mi'yâr-ı Tarîk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1367/2.
- Aşkar, Mustafa (1999). "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.39/1. 535-563.
- Gündoğdu, Cengiz (2000). *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivâsî -Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri-* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kaçar Mücahit (2017). "Halvetilik Hakkında Önemli Bir Türkçe Eser: Muslihiddîn Gırnetevî'nin İstivâ-yı Tarîk-i Muhammediyye Fî Silsileti'l-Aleviyye'si". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 8. 56-74.
- Kara, İhsan (2013). *Seyyid Mustafa Rasim Efendi Tasavvuf Sözlüğü (İstılahat-ı İnsan-ı Kamil)*. 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kılıç, Mustafa (2005). *Ebu'l-hayr Abdülmecid B. Muharrem Es-Sivâsî (971-1049/1563-1639)'nin "Fatiha Tefsiri"nin Tahkiki*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Mehmed Nazmi Efendi (2005). *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği- Hediyeü'l-İhvân*. (Haz. Osman Türer). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Murad, Sibel (2018). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Akaid-name: Envâru'l-Kulûb*. İstanbul: DBY Yayınları
- Tan, Mehmet Harun (2005). *Abdülmecid Sivasî'nin Mesnevi Sözlüğü (İnceleme-Metin- İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Tatçı, Mustafa (2013). *Halvetî Şabani Yolunun Adabı (Miyarı Tarikat)*. İstanbul: H Yayınları.
- Toparlı, Recep (1984). *Abdülmecîd Sivâsî Divanı*. 1. Baskı. Sivas: Dilek Matbaası.
- Uludağ, Süleyman (1997). "Halvet". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 386-395.
- Uysal Bozaslan, Seda (2016). *Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevi'si (metin-inceleme) ve Yûsuf-ı Sineçâk'in Cezîre-i Mesnevi'sinin Türkçe şerhleri (Karşılaştırma-sadeleştirilmiş ortak metin)*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

